

tanulmány

ARANY ZSUZSANNA

Kosztolányi Dezső élete

FORRADALMAK KORA

4. RÉSZ

Újságírók az Astoriánál

Több forrás igazolja, hogy Kosztolányi Dezső személyesen is jelen volt a forradalmi eseményeknél. A *Pesti Napló* munkatársaként ez hivatali kötelessége volt. Hatvany Lajos politikai és személyes ügyének tekintette, hogy lapja föl vállalja az őszirózsás forradalom részbeni zászlóvivői szerepét. A munkatársaknak folyamatos (éj-jel-nappali) ügyeletben kellett lenniük, mindvégig tudósítva az olvasókat az események alakulásáról. Az *Eszendő* 1918. decemberi számában Hatvany részletes beszámolót közölt a forradalmi napokról. E helyütt több ízben is utal a *Pesti Napló* gárdájának szerepére: „A *Pesti Napló* munkatársai állandóan ott voltak az Astoriában. Mint a lap jó sáfárja, állandóan elláttam őket a legfrissebb híryannyal. Telefonálgattam a zajos szobából direkt a nyomdába, ahol Lengyel Géza állította össze a lapot.”¹²⁸ Név szerint ugyan nem emel ki senkit, ám biztosak lehetünk benne, hogy a vezércikket is író, belső munkatárs Kosztolányi sem menthette föl magát a „forradalmi kötelezettségek” alól. Tehát még ha személyesen nem is akart volna szerepet vállalni, akkor is hivatalból jelen kellett lennie, és a Károlyi-palota, majd az Astoria környékéről tudósítania. Kosztolányi aktívabb részvételét igazolja továbbá a *Figárónak* egy 1918. novemberi cikke, mely arról számol be, hogyan vették ki részüket az írók az eseményekből: „Azok az írók, akik egyben újságírók is, már sokkal lázasabban és nemesebben dolgoztak és dolgoznak. Hatvany Lajos, Lakatos László, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső éjszakákat töltöttek el nemcsak agitáló cikkek írásával, hanem személyes tárgyalásokkal is. Az újságírók valamennyien az izgalmak frontjában voltak, ki az egyik, ki a másik oldalon.”¹²⁹

Hatvany leírásából tudjuk, hogy a munkatársak például akkor is éppen megjelentek, amikor őt Károlyi a népjóléti bizottságba kívánta beválasztani;¹³⁰ valamint azonnal odakéretett egy újságírót, mikor október 24-én megfogalmazták a Nemzeti Tanács határozatait. A szöveg leközlése miatt később el is kobozták a lapot. Károlyi a *Pesti Napló* autóján utazott a fegyvergyárba, mikor híre jött, hogy a munkások összeszedték a fegyvereket – a rendőrök is ekkor csatlakoztak a forradalomhoz. Magyar Lajosnak a katonákhoz szóló kiáltványát szintén a *Pesti Napló* nyomtatta ki. Azt, hogy maguk a munkatársak ugyancsak lelkesen üdvözölték a forradalmat, igazolja Hatvany beszámolója: „Károlyi mellé ülök, vele szemben. Megérkezik a Pesti Napló. Ijedten látom, hogy bár egész este telefonáltam az urak-

nak; tessék mérsékelten írni!... Ime [a] megmámorosodott köztársasági lapszám, mely detronizálást követel, s a királyt egyszerűen Habsburgi Károlynak nevezgeti. Mutatom Károlynak. Nem szól, kinéz az ablakon.”¹³¹ Ezenkívül a lap egy szűkebb – a sajtót is magában foglaló – bizottságba is beválasztott,¹³² valamint (a Nemzeti Tanács képviselőjében) Hatvany tagja volt annak a Károlyi-vezette belgrádi küldöttségnek (1918. nov. 7.), mely a november 13-i fegyverszünetet kívánta előkészíteni. Tárgyaltak az akkor épp a Balkánon állomásozó Franchet d’Esperey tábornokkal, aki az antant-szövetségesek keleti hadseregeinek parancsnoka volt, illetve átnyújtották neki azt a memorandumot, amelyet Jászi Oszkár fogalmazott. A szöveg franciára ültetésére – Hatvany szavaival élve – „egész fordítótanács” alakult, és az összes újságíró bement a szerkesztőségbe, hogy javítsa a fogalmazványon.¹³³ Mivel Hatvany nem említi nevetét, nem tudjuk, Kosztolányi jelen lehetett-e, mint ahogy az sem derül ki egyértelműen megfogalmazásából, vajon „az összes zurnaliszták” megjelölés csak a *Pesti Napló* gárdájára vonatkozik-e, vagy más lapok munkatársaira is. Mindenesetre Hatvany lapjának történelmi szerepe – és az általa foglalkoztatott szerzők (köztük Kosztolányi) szerepvállalása – nehezen vitatható.

A *diadalmas forradalom könyvében* közölt tárcájában Kosztolányi maga is vall jelenlétéről, miközben a matrózok (tengerészek) leírását adja: „Sohase felejttem el, milyen komor, biztos és nagyszerű hatást gyakoroltak reánk, szegény szárazföldi patkányokra a matrózok, az első bátor lázadók, akik sötétkék bluzukban, arcukon ezer viszontagság fanyar emlékével, kezükben egy zord forgópisztolylyal, ülték az Astoria egyik szobájában. A szálloda hallja és étterme ezen az éjszakán egy óceánjáróhoz hasonlított. [...] Azt lehetne mondani, hogy ebben a forradalmi hullámjárásban többé-kevésbé mindenki tengeri betegséget kapott, csak ők nem. Edzetten, sötéten nézték az eseményeket. Más viharokat is láttak.”¹³⁴ Kosztolányi szerepköre azonban ebben az elbeszélészerű tárcában is, és föltehetően az eseményekkor is inkább a megfigyelő, semmint az aktív résztvevő lehetett.

Aktívabb szereplésről tanúskodik azonban Molnár Ferenc leírása, aki az október 31-i hajnalt eleveníti föl, amikor – Kosztolányival együtt – Gellért Oszkár, Lakatos László és Jákó János társaságában vonultak át Budára a Margit hídon, és maguk is részeseivé váltak az eseményeknek. A beszámolót – annak forrásértéke miatt – célszerű hosszabban idéznem: „A reggelnek ez az az órája, mikor a munkások csapata szokott a hidon átjönni. Olyasmit láttam, amit még soha: a hid tele volt. [...] Minden második ember katona volt. Már akkor alig egy-két katonának volt sapkarózsája. A forradalom még nem volt ötórás és már megjelent a fehér őszi rózsza a katonasapkákon. Harsogott a hid a kiáltásoktól, az éljenzéstől [...] csak utóbb konstatáltuk, hogy egy percre se hagytuk abba magunk se a kiáltozást; szinte öntudatlanul vettünk részt ebben az ordító, rövidmondatos társalgásban, amit ott akkor az egymással szembejövő emberek folytattak. A budai hidfőnél körülbelül egy félszázadnyi gyalogság állt a hidfő két oldalán. Mindnyáján sapkarózsza. Lábhoz tett fegyver. Egy főhadnagy az ut közepén. Ezek még császári és királyi osztrák-magyar katonák voltak. Tegnap katonák. Megkérdeztük tőlük:

– Tudjátok, mi történt az éjszaka?

Kórusban feleltek:

– Nem tudjuk.

A főhadnagyuk idegesen mordult felénk, aztán mégis a helyén maradt. Ebben a pillanatban megláttuk azokat a jól ismert szegény asszonyokat, akik a hajnali órán újságsomagokat tolnak a gyerekkocsiban. Futva mentünk feléjük és nyaláb-számra vettünk tőlük újságot. [...] Egyikünk a főhadnagyhöz lépett, köszönt neki. Emelt hangon mondta:

– Főhadnagy ur, ha nem akarja látni, hogy újságot adunk a katonáinak, forduljon el.

Kedves, fekete fiu volt, kissé izgatottan nézett szét, aztán megfordult. Egy perc múlva hangosan olvasták fel egymásnak a katonák az éjszaka történetét. Köszöntünk s beültünk a Margit-park kávéházba, amelynek ablaka előtt ezek a katonák álltak. Dideregtünk; sáppadt, átfázott arcok hajoltak a forró tea fölé. Mire a teát megittuk, egyetlen egy katona nem volt látható a hidfőnél, az ablak előtt. És akkor már zugott és zengett az egész teli nagy hid, a munkások és katonák csizmakopogós reggeli korzója.¹³⁵ Molnár visszaemlékezésének hitelességét Gellért Oszkár is igazolja, állítván: „Ez pontosan így történt. Aki a főhadnagyhöz lépett, az én voltam.”¹³⁶

A *Színházi Életben* megjelent humoros összefoglaló szintén arról tanúskodik, hogy Kosztolányi az Astoriánál volt az őszirózsás forradalom napjaiban, és az éjszakákat is ott töltötte. A színházi lap éppen az első éjszaka eseményeiről beszámolván eleveníti föl azt az esetet, amikor a „magyar irodalom és sajtó jelesei” megijedtek egy kisebb lövöldözéstől, és futásnak eredtek. A cikkíró érdemes szó szerint idézнем egyfelől eredetisége (és humora), másfelől forrásértéke miatt: „Negyed kettőkor aztán történt valami. [...] Egy köztársasági katonákkal zsufoolásig megrakott teherautó felvirágozva fordult be az Astoria elől a Károly-körútra. Szembe jött egy másik autó szuronyos csendőrökkel. [...] Van, aki azt mondja, hogy a katonák egymás üdvözlésére a levegőbe lőttek és a tömeg ettől megijedt egy kicsit. Viszont van, aki azt mondja, hogy komoly utcai harc volt, gépfegyver söpörte a Kossuth Lajos-utcát, a golyók hallhatóan süvitettek. [...] ennél az eszeveszett lövöldözésnél példátlan pánik tört ki. Ekkor volt a nagy szaladás. [...] Kosztolányi Dezső a Károly-körútnak vette irányát a kis *Balla* társaságában. Nincs az a billikomos agár, aki utolérte volna őket.”¹³⁷ Kosztolányi Dezső tehát politikai szerepet nem vállalt ugyan az őszirózsás forradalomban, sőt nem igazán ragadta magával az az euforikus hangulat sem, ami sok író társát, ám újságírói minőségében jelen volt, a haladó szellemű és a változásokat üdvözlő orgánumokban szerepelt, illetve forradalmár társaival együtt olyan kisebb szerepre is vállalkozott, mint amit Molnár Ferenc rögzített.

1919 januárjában azonban már sokkal nagyobb lelkesedést mutat, s meglehetősen idealista vágyait is megfogalmazza. Föltehetően Magyarország sorsa szintén aggasztja, hiszen az ország számára nem túl kedvező (és nem igazán partneri hozzáállásról tanúskodó) béketárgyalások ekkoriban kezdődtek: január 12-én volt első ülésük a békeszerzőknek, 18-án pedig az ünnepélyes megnyitó Versaillesban. A nemzetiségek önállósodási törekvései – melyek területi igényekkel párosultak – teljesen egyértelműek voltak (ezekben a hónapokban tart a Vix-misszió időszaka is), illetve – mindezzel összefüggésben – a belpolitikai életet is egyre inkább megosztottság jellemzi. Már 1918 folyamán folyt a rivalizálás a pártok között –

melybe újonnan alakultak is bekapcsolódtak –, valamint Kun Béláék szintén ekkoriban kezdenek egyre jobban szerepet vállalni. Sőt, már ebben az időszakban is elmentétek mutatkoznak szociáldemokraták és kommunisták között, melyek később aztán elhatalmasodnak. Kosztolányi szabályos kiáltványban fordul a magyarokhoz, s a következőket fogalmazza meg, lándzsát törve a szociáldemokraták és a polgári irányvonal mellett: „Magyarok! [...] amíg e hazának anyagi boldogulása már a háború előtt is csak gyöngén vonszolta vézna testét, most, immár a sírnak szélén, mikor a telhetetlen szomszédok kapzsisága gúnytól eltorzult arccal várja haldoklásának végvonaglását, most már-már összeroppanik súlyos keresztje alatt. Közben pedig a pártok vigyorogva cécóznak a nemzetnek már-már előkészített bús halotti torán. Fel, még egyszer, magyar nemzet, rázd le magadról az éretlen naplopók tunya seregét, és vesd börtönbe az elfajult rablók gyötrelmes fajzatát, amely boszorkány-nyomásként ült ziháló melledre. [...] Félre a gyatra pártütők nyavalyás hiúságával, félre a zugszónokok szadisztikus vagy rémuralmat kereső, beteges vágyával! Csak egy egységes, hatalmas lendületű szocialista párt és egyetlen polgári – de polgári! – párt legyen, amely az összes társadalmi rétegnek kivétel nélkül megadja a lehető legnagyobb egyéni és közös boldogulás lehetőségét.”¹³⁸

Az *Esztenő*

Kosztolányi Dezsőnek az őszirózsás forradalom (tágabb értelemben vett) időszakában kifejtett irodalmi tevékenységét (ekkoriban megjelent szépirodalmi és műfordítás-köteteit nem számítva) egyrészt az *Esztenő* című lap szerkesztőjeként végzett munkája, másrészt a különböző irodalmi társaságokban való részvétele és szerepvállalása bemutatásával lehet jellemezni. Jelen alfejezetben az *Esztenő* és az ott végzett munka tárgyalását végzem el. Az irodalmi folyóirat (vagy „revü”) – mely a *Pesti Napló* különkiadványaként látott napvilágot – létrejöttével Kosztolányi régen dédelgetett óhaja teljesült: „saját lapja” lett. Mielőtt azonban részletesebben is bemutatnám az *Esztenő* profilját – és abban Kosztolányi szerepét –, korábbi, részbeni „lapalapító ambícióiról” célszerű szót ejtenem.

Még a világháború kitörése előtt, 1914 januárjában *Koszorú* címen Kosztolányi 14 íróársával egyetemben ugyanis *önálló lapot* akart indítani, melyet Tevan Andor nyomdájában állítottak volna elő. A folyóirat 2000 példányban jelent volna meg, s elsősorban előfizetőkre számítottak. Amint arról egy levél is tanúskodik, a Koszorú-társaság, melyet Kosztolányiék e célra létrehoztak, valamennyi részt vállalt volna a nyomdaköltségből is, melyet a tagok készpénzben terveztek kifizetni. Tevan azonban olyan szerződést ajánlott, amely alapján ő és kiadója semmilyen rizikót nem akart vállalni, és csak a haszonból kívántak részesülni. Kosztolányiék tiltakoztak: „Ez a szerződés abszurdum. [...] Csakis a következő szerződési alapot fogadhatjuk el: Az összeget összekaparjuk, mégpedig hamarosan. Aztán minden számat külön készpénzzel fizetünk ki. Így mi vagyunk a lap teljes jogú kiadói.”¹³⁹ Tevan ezt követően az alábbi ajánlattal állt elő: „Legcélszerűbbnek úgy az Önök részéről, mint a mi részünkről azt a megoldást tartanám, hogy egy úgynevezett közkereseti társaságot alapítanánk, melynek tagjai a 15 író és a mi kiadóállalatunk volna. A lap megindulását attól tesszük függővé, hogy a gyűjtött előfizetők

száma biztosítja-e legalább egy és egynegyedévre a nyomda és expedíálási költségeket. Az összes befolyó pénzek ez esetben hozzánk irányítandók, amely pénzekről mi külön könyveket vezetünk és az év végétől a társaságnak az elszámolást megejtjük.”¹⁴⁰

A *Koszorú* megindítása tehát az előfizetők számától függött. Tevan ajánlatát minden bizonnyal elfogadta a társaság, mivel Kosztolányi egy hónappal később már a nyomtatott előfizetési íveket várja Tevantól.¹⁴¹ Miután a lap ötletéből végül nem lett semmi, így föltételezhetően nem akadt elég előfizető. Érdeemes megjegyeznünk, hogy Kosztolányi bizonyára vezető szerepben lépett volna föl e vállalkozásban, hiszen ő intézte a szerződést, az előzetes megállapodásokat, tehát ő volt a tárgyaló fél Tevanék előtt. Hasonló ambíciókat korábban is elárult már: Bárdos Artúr lapjában, a *Színjáték*ban szintén komolyabb szerepet töltött be – vállalva a kiadvány színházmegújító törekvésének programját –, Karinthy Frigyessel együtt, aki az *Eszkendő* gárdájának is oszlopos tagja lett.

A *Pesti Naplót* kísérő „irodalmi revü” alapításának ötlete már 1917 őszén fölvetődött. Kosztolányinak egy levele december eleji egyeztetési dátumot ad meg, amikor már a végleges szerkesztőbizottság ült össze, „megszakadt tárgyalásokról” szólva benne.¹⁴² Korábban utaltam arra, hogy amikor Hatvany megvásárolta a *Pesti Naplót*, és sorra csábította lapjához a nyugatosokat, lényegében afféle ellen-*Nyugat*ban gondolkodott. Ezt az igyekezetét legvilágosabban épp az *Eszkendő* létrehozása mutatja. „Első pillanatra úgy tűnik, hogy Hatvany Lajos a Nyugattól való megválása után ezzel a folyóirattal kísérletet tett a maga és baráti köre (mecénási támogatóitjai) részére, hogy egy ellen Nyugatot hozzon létre. Az *Eszkendő* sehol sem jelzi és vallja be, hogy a Nyugat versenytársa akar lenni, a Nyugatban pedig teljesen megjegyzés nélkül marad az *Eszkendő* minden közleménye, még a Kossuth-levelek sikeres publikálása is. Ez a fair tudomásul nem vétel nyilván e régebbi tartózkodást őrzi Hatvany és a Nyugat között és bizonyos, hogy Hatvanyban megvolt a Nyugatot túlnőni szándéka” – mutat rá Ilia Mihály.¹⁴³ Bármennyire is próbált azonban Hatvany elszakadni, mégis ugyanazon tábor megszólalási kísérletének kell tekintenünk az *Eszkendőt*, mint amelyiket a *Nyugat* is képviselt. Az alapítás részleteiről többek között Tóth Árpád számol be egyik levelében. Sorait idézem, forrásértékük miatt: „megtudtam, hogy a báró január 1-ijén revüt indít, csak arra vár, hogy papír legyen, s e revünél alkalmazni óhajt engem is –, aminélfogva nemsokára Pestre kell költöznöm. [...] Karinthyval még beszéltem a dolgról, s ő közölte velem, hogy a mostani tervezetések stádiumában úgy van tippelve a revü vezetése, hogy Hatvany főszerkesztő lesz, szerkesztőbizottság pedig: Kosztolányi, Karinthy, Tóth –, az utóbbi felelős szerkesztői címmel. Az egész ügy az Est »Vasárnap« című új revüje ellen megy ki.”¹⁴⁴ Tóthnak azonban csalódnia kellett: felelős szerkesztő helyett „csak” segédszerkesztő lett, valamint neve is apróbetűkkel szerepelt végül az impresszumban.¹⁴⁵

Milyen volt a „szerepleosztás” a havilapnál? S mennyiben volt Kosztolányinak beleszólása az *Eszkendő* tartalmi részébe? Noha szerkesztője volt a kiadványnak, (telj)hatalmat csak részben kapott: Hatvany Lajos volt ugyanis a főszerkesztő, Karinthy Frigyes a társszerkesztő, Tóth Árpád pedig – mint jeleztem – segédszerkesztő maradt. Utóbbinak volt a legkevesebb szava (és – tegyük hozzá – a legtöbb fel-

adata),¹⁴⁶ illetve Karinthy sem „diszponált olyan mértékben”, mint szeretett volna. „Bár az *Eszkendő* ügyeiben nem diszponálok olyan mértékben, mint ahogy kívánatos volna, biztosra veszem, hogy az az úr, aki nálam jobban diszponál, osztani fogja nézetemet, hogy a két verset hamarosan le kell adni – addig is, míg beszélhetek vele, kérem türelmét” – fogalmaz egy Lenkei Henrikhez írt levelében.¹⁴⁷ Nem tudjuk, hogy az emlegetett „úr” vajon Kosztolányi-e vagy épp a kiadványt főszerkesztő báró.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Hatvany Lajos – nem csak főszerkesztői, de tulajdonosi minőségében is – alaposan beleszólt a kiadvány tartalmába, nem utolsósorban (a *Pesti Napló*hoz hasonlóan) Károlyi Mihály melletti politikájának szócsöveként használva azt. Az *Új Nemzedék* című radikális hangvételű lapban Lendvai István a következő – föltehetően sarkított – véleményt fogalmazza meg Hatvany tevékenységével kapcsolatban: „a pénz uralma az irodalompolitika területein sem maradhatott el és Hatvany Lajos báró személyében [...] az irodalompolitikai vezér is megjelent [...] ő a legkiterjedtebb és legjellegzetesebb. Beavatottaknak nem kell bővebben magyarázni, hogy a Pesti Naplónál és az *Eszkendő*nél mennyire a báró ur legszemélyesebb despotiája dönt írásművek és írók értéke fölül.”¹⁴⁸ Ám Kosztolányi sem volt „elveszett ember” a szerkesztőségben, hiszen – mint arról Tóth Árpád tudósít – *Hatvany megkérdézése nélkül is* elhelyezhetett anyagokat az *Eszkendő* hasábjain. Tóth Déry Tibor egyik írását kívánta beprotezsálni, miközben a nehézségekről is tájékoztatta barátját: „Egyelőre, kedves Tiborkám, úgy áll a dolog, hogy az »Eszkendő«-be *csak Kosztolányi tehet be*, aki H[atvany]. megkérdézése nélkül is bármit megjelentethet! Nos, Pestre visszatérve, én minden ékesszólásomat fel fogom használni, hogy Kosztolányi *közlésre* vegye át a novelládat, s közben H[atvany].-nak is szólok, hasonló melegséggel. [...] számodra egy állandó közlési lehetőségnek volna csak komoly értelme... Ez már aztán igazán K[osztolányi]. és H[atvany]. tetszésétől fog függeni, s ők, tudod, nehéz emberek. H[atvany]. nem olvas szívesen, K[osztolányi]. pedig nem ismer el szívesen...”¹⁴⁹ Más levelében – hónapok múltán – szintén említi, hogy Kosztolányit „a közlés dolgában” *döntő* szó illeti.¹⁵⁰

Ugyancsak Kosztolányi befolyását igazolja egy, Csáthnak és feleségének, Jónás Olgának írt levél: „Józi miért nem ír nekünk, a *Pesti Napló*-nak és az *Eszkendő*-nek, melynek a szerkesztője vagyok? (Páratlanul érdekes lesz.) De a második számba tőle kellene novella.”¹⁵¹ Hasonló okból idézem az Áprily Lajoshoz írt sorokat: „Kedves uram, a Stefan George-versek igen szépek. Az *Eszkendő* egyik számában leközlöm.”¹⁵² Ilia Mihály cáfolja, hogy Kosztolányinak nagyobb befolyása lett volna az *Eszkendő* szerkesztésében – az idézett levelek azonban másról tanúskodnak –, ám abban mindenképp igazat kell adnunk neki: Kosztolányi és Karinthy rengeteget dolgozott a *Pesti Napló*nak – napi szinten szerepeltek írásaikkal, rovatot vezettek stb. –, kevesebb idejük maradhatott a revüre.¹⁵³

Mint az Tóth Árpád másik beszámolójából kiderül: a báró „seggre [...] esett] a beérkezett tekintélyek előtt”, ami az anyagi juttatásokban szintén megnyilvánult.¹⁵⁴ Mindez persze nem kis feszültséget szült. Nemcsak azért, mert Kosztolányiék jóval többet kerestek, mint Tóth,¹⁵⁵ hanem ráadásként még többszáz koronás felolvasásokat is szerveztek, amelyekből a segédszerkesztőt rendre kihagyták. A komo-

lyabb tarifát igazolja Kosztolányi egyik levele is, melyet Lenkey Henriknek írt: „Szívesen felolvasok az »Izraelita Irodalmi Társaságban«, felolvasásomhoz anyagom is van. Felolvasásomért hatszáz korona tiszteletdíjat kérek.”¹⁵⁶ Kosztolányi Dezsőné ugyancsak említést tesz erről az időszakról, amikor férje és Karinthy – aki ugyancsak kapcsolatban állt Lenkeyvel – közösen jártak vidéki városokba előadásokat tartani, valamint verseket szavalni. Említi azt is, milyen mókázások folytak a hazafelé úton, az éjszakai vonatozások alkalmával. Egyszer meg is tréfálták a két barátot: kicsalták őket a Keleti pályaudvarra – szintén egy felolvasás ürügyével –, s végül nem jött értük senki. „Szegedi vérmatiné” címen elhíresült játékkukat is ekkor találták ki: elképzelték, amint felkoncolja őket a közönség a sok ismétlés miatt.¹⁵⁷

„Kedves Uram, én mindig mesének tartottam az úgynevezett »intrikákat«, »klick«-tempókat –, s íme mégis vannak ilyesmik: az írók féltve őrzik koszos kis pozícióikat, s világért előbbre nem eresztenék a másikat” – panaszkodik kollégáira Tóth Árpád Nagy Zoltánnak.¹⁵⁸ Az *Eszkendő* is rendezett irodalmi matinékat, és a segédszerkesztőt ezeknél sem vették számításba. Az egyik ilyen alkalomkor (1918. október 7-én) az újonnan előkerült Kossuth-levelekről tartottak előadást az Uránia Színházban. Egy másik, hasonló esemény 1919 elején (január 19-én) lett volna a Vigadóban, ahol a föllépők között Kosztolányin és Karinthy kivül Hatvanyt, Harsányi Zsoltot és Jászai Marit említi a beharangozó híradás. Február hónapban szintén szerveztek irodalmi rendezvényt: egy olyan – az Újságkiadók Otthonában helyet kapó – Ady-estről van tudomásunk, ahol „Hatvany Lajos Adyról érdekes intimításokat olvasott fel, Odry [!] Árpád néhány gyönyörű Ady-verset szavalt el, Kosztolányi Dezső pedig emlékbeszédet mondott.”¹⁵⁹

Az *Eszkendő* első lapszáma az 1918. januári volt. A *Corvina* csak e hó 20-án közli a Pesti Napló Könyvkereskedésének reklámját, méghozzá „előzetes bejelentésről” szólva,¹⁶⁰ holott a szám már 10-én kapható volt.¹⁶¹ Az *Eszkendő*t a *Pesti Napló* hasábjain „szépirodalmi és politikai havi folyóiratként” aposztrofálták, mely határozott programmal lépett olvasói elé. A lapnak – 1919 februárjáig – összesen 14 száma jelent meg, s a Tanácsköztársaság kikiáltása vetett véget rövid történetének: Hatvany lapjai ugyanis nem egy esetben élesen fölléptek Kun Béla és hívei ellen, már a kommün előtt is.¹⁶² Szépirodalmi, kritikai (*Könyvek*), valamint egy *Napló* című rovat szerepelt az egyes számokban. Nem egyszer dokumentumokat is közöltek, mint a már említett Kossuth-leveleket, melyeket Kossuth Lajos egy Nap-sugár nevű fiatal lányhoz – eredeti nevén Zeyk Saroltához – írt.¹⁶³ Míg a szépirodalmi termés inkább heterogénnek mondható – nem egyszer baráti kapcsolataik is befolyásolták a szerkesztők döntéseit –, addig a kritikai rész már átgondoltabb, határozottabb vonalat képviselt: „Ami a korai Nyugat kritikai hangját idézi, az egyrészt Hatvany tekintélyt nem tisztelő hivatalos-irodalomellenessége, másrészt a kritikai véleménynek szabad, gyakran végletes, de őszinte kimondása. (Kosztolányi, Halasi Andor.)”¹⁶⁴ A hivatalos irodalommal szembeni elutasító attitűd többek között abban nyilvánult meg, hogy élesen bírálták a konzervatív irodalom olyan elismert nagyságait, mint Berzeviczy Albert és Rákosi Jenő.

JEGYZETEK

128. Hatvany Lajos, *Egy hónap története*, Esztendő, 1918. dec., 75.
129. [Szerző nélkül], *Írók, művészek a politikában*, Figaró, 1918. nov. 6., 12.
130. „megkérdezt engem Károlyi, hogy be akarok-e lépni az ő népjóléti bizottságába. [...] E pillanatban léptek be a szerkesztőség tagjai. Károlyi újra belemelegedett, elmondta programját.” – Hatvany, 1918, 10–11.
131. Hatvany, 1918, 92.
132. „[Károlyiék, Jászival és Kunfival] kijelentették, hogy megalakult egy szűkebb bizottság s hogy abba a lapok közül a Magyarország, a Pesti Napló és a Világ benne van. Bevettek aztán pár szocialistát, pár Károlyi-pártit és radikálisokat megfelelő számarányban.” – Hatvany, 1918, 35.
133. Vö. Hatvany, 1918, 142.
134. Kosztolányi Dezső, *A vörös panoráma = A diadalmas forradalom könyve. A népkormány tagjainak, a forradalom szereplőinek és 75 magyar íróinak önvallomása. A forradalmi napok biteles krónikája*, szerk. Gellért Oszkár, Légrády Testvérek, Bp., 1918, [a továbbiakban: Diadalmas] 65–66.
135. Molnár Ferenc, *A Margitbid [!] forradalma = Diadalmas*, 89–90.
136. Gellért, *i. m.*, 344.
137. [Szerző nélkül], *Futottak még...*, Színházi Élet, 1918. nov. 10–17., 17.
138. L – i. [=Kosztolányi Dezső], *Munkaprogramm*, A Hét, 1919. jan. 26., 54–56.
139. KD levele Tevan Andornak, Bp., 1914. jan. = *KDL-Réz*, 261.
140. Tevan Andor levele KD-nek, Békéscsaba, 1914. febr. 4. = *Tevan*, 138.
141. „A *Koszorú* előfizetési ívét várjuk. Nemkülönben a levelét is.” – KD levele Tevan Andornak, Bp., 1914. febr. 20. = *KDL-Réz*, 264.
142. „Kedves Tóth Árpád, a báró úr kérésére sietve juttatom el önhöz ezeket a sorokat. Nagyon nagyon kéri önt – és vele együtt Karinthy és én –, hogy találkozzon velünk a megszakadt tárgyalások folytatására.” – KD levele Tóth Árpádnak, Bp., 1917. dec. 7. = *KDL-Réz*, 407–408.
143. Ilia Mihály, *Hatvany Lajos folyóirata: az Esztendő*, Irodalomtörténeti Dolgozatok 38, Szeged, 1965, 17.
144. Tóth Árpád levele Nagy Zoltánnak, Svedlér, 1917. nov. 26. = *TÁLev*, 167.
145. „a báró kereken kijelentette, hogy az én nevem nem szerepelhet nagy betűkkel a címlapon, mint a Karinthyé meg a Kosztolányié, mert még nem elég jó név. Azt mondta, ne haragudjak, ő nagyon szeret és becsül engem, tán jobban is, mint a fenti urakat, de az üzlet az más: elégedjem meg azzal, hogy a lapnál félig-meddig *sine curá*-t adott nekem. Így aztán abban a sikertelen helyzetben vagyok, hogy hátul, kisbetűkkel szerepelek segédszerkesztő úr gyanánt, s még örülnöm kell.” – Tóth Árpád levele Nagy Zoltánnak, Bp., 1918. jan. 9. = *TÁLev*, 170.
146. „Tóth Árpád nem túlzott, valóban a legnagyobb feladat hárult rá az Esztendőnél. Az a megjegyzés, hogy a kéziratok a segédszerkesztőhöz küldendők, azt is jelentette, hogy a segédszerkesztő olvasta át a beérkező anyagot, válogatta ki a közölhetőket a szerkesztőség, a főszerkesztő keze alá.” – Ilia, 1965, 18.
147. Karinthy Frigyes levele Lenkei Henriknek, Bp., 1918. aug. 18. = *Uő., Naplóm, életem, vál.*, előszó Szalay Károly, Magvető, Bp., 1964, 565.
148. Hungarus. [=Lendvai István], *Ady Endre: „Halottak élén”*. Némely megjegyzések a magyar irodalompolitikáról, Új Nemzedék, 1918. szept. 28., 3–8.
149. Tóth Árpád levele Déry Tibornak, [Svedlér], 1918. aug. 8. = *TÁLev*, 186.
150. Vö. Tóth Árpád levele Főth Jánosnak, Bp., 1918. okt. 18. = *TÁLev*, 191.
151. KD levele Csáth Gézának és feleségének, [Bp.], 1918. jan. [21.] = *KDL-Réz*, 409–410.
152. KD levele Áprily Lajosnak, Bp., 1918. [szept. végén] = *KDL-Réz*, 425.
153. Vö. Ilia, 1965, 18.
154. Vö. Tóth Árpád levele Nagy Zoltánnak, Bp., 1918. jan. 9. = *TÁLev*, 170–171.
155. Hatvany Lajosnak például így panaszkodik 1918 végén: „az *Esztendő* honorárium-lába [...] szintén nem tart lépést a korról. Legutóbbi Musset-fordításomért, mely pedig, becsületszavamra, elsőrangú munka volt (másfél hétig dolgoztam rajta; Lengyel Menyhért a legnagyobb elragadtatás hangján dicsérte), s mely oldalszámra nézve is jelentékeny hosszúságú volt, összesen 80 koronát folyósított a lelkesen spóroló Vári igazgató! [...] Így aztán nem csoda, ha az ember nem lelkesedik az *Esztendő*-ért.” – Tóth Árpád levele Hatvany Lajosnak, Bp., 1918. nov. 15. = *Levelek Hatvanyhoz*, 253.

156. KD levele Lenkey Henriknek, Bp., 1918 = *KDL-Réz*, 427.

157. Vö. Kosztolányiné, 220. Nincs rá bizonyíték, melyik – nyilván szegedi – út adhatta az apropót a viccelődésre. Egy korábbi híradást tudok csak e ponton említeni, mely a szegedi Korzó Színházban tartott matinéről számol be: [Szerző nélkül], *Irodalmi délelőtt Szegeden*, Budapesti Hírlap, 1917. febr. 13., 13.

158. Tóth Árpád levele Nagy Zoltánnak, Bp., 1918. jan. 9. = *TÁLev*, 171.

159. Vö. [Szerző nélkül], *Esztenő-est*, Pesti Napló, 1919. jan. 11., 10. A híradásra Ilia Mihály tanulmánya hívta föl a figyelmem. Ezenkívül a Színházi Életben is hirdették az eseményt, vö. [Szerző nélkül], *Halló, mi ujság? Hatvany, Harsányi, Jászai Mari, Karintby, Kosztolányi*, Színházi Élet, 1919. jan. 19–26., 43; [Szerző nélkül], *Ady-est*, Pesti Napló, 1919. febr. 14., 5.

160. [Szerző nélkül], *Előzetes bejelentés egy új folyóiratról*, Corvina, 1918. jan. 20., 12.

161. „Január tizedikén jelenik meg a *Pesti Napló* kiadásában az *Esztenő* szépirodalmi és politikai havi folyóirat. Első száma már teljes képet ad ennek a folyóiratról a programjáról, a szelleméről.” – [Szerző nélkül], *Esztenő*, Pesti Napló, 1918. jan. 1., 9.

162. Bővebben lásd a *Tanácsköztársaság és vörösteror* című alfejezetet.

163. Kossuth Lajos Napsugárhoz [Zeyk Sarolta], s. a. r. Jaulusz Ilona, *Esztenő*, 1918/szept., 5–113; 1918/okt., 5–88.

164. Ilia, 1965, 22.

PATAKY ADRIENN

Mediális átfordíthatóság

AKUSZTIKUS ÉS VIZUÁLIS MOTÍVUMOK SZILÁGYI DOMOKOS (NÉGY SZONETT)JÉBEN

„– Én játszom ugyan, / de ti / vegyetek komolyan.”

(Szilágyi Domokos)

A *(négy szonett)* című versnégyes *A láz enciklopédiája (Emeletek avagy a láz enciklopédiája)* című 1967-es Szilágyi Domokos-verseskötetben jelent meg.¹ Ezt, illetve a *Búcsú a trópusoktól* (1969) című kötetet szokták az életmű legkiemelkedőbb darabjai közé sorolni, megváltozik bennük a korábbi költői hang és világkép. A hatvanas évek végére kialakul egy eredeti verseszmény, amely „visszaperelte a líra ősi személyességét”,² „egy személyesebb hangnemű vallomáslírai alakzatot tett formakultúra és artisztikus jelhasználat tekintetében is alkalmassá a korszerűbb lét-szemléleti tartalmak kifejezésére.”³

Kántor Lajos és Láng Gusztáv József Attila, illetve Szabó Lőrinc költészetében kereste e líra forrását, de a nyelvi játékosság okán Weöres Sándorhoz, a szintézis-teremtő program miatt Juhász Ferenc és Nagy László pályájához, az erdélyiség miatt pedig Áprily, Dsida, Bartalis lírájához is hasonlítják Szilágyi költészetét.⁴ Később Kántor Lajos árnyalta e költészettörténeti hely kijelölését, 1993-as könyvében így fogalmazott: Szilágyi Domokos „[a] József Attila-i indítást azzal is tudta sajátjává formálni, hogy összeötvözi a Szabó Lőrinc-i és Weöres Sándor-i (egymástól egyébként meglehetősen különböző) könnyedséggel-játékossággal; a verssor fellazítását, élőbeszédhez közelítését pedig Illyés Gyulától lesi el”.⁵ Talán a fenti életművek egyikének folytatásaként sem gondolható el a Szilágyi-líra, ezek mind legfel-